

УДК: 341.3:355.46(1-87)

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СТАТУСУ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ НА ІНОЗЕМНІЙ ТЕРИТОРІЇ У ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Приліпко А.В.

аспірантка Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі

В статті предпринято попытку систематизувати існуючі доктринальні та міжнародно-правові положення, які формують основи правового статусу іноземних військово-морських сил, що дислокуються на іноземній території у період збройних конфліктів.

Article contains an attempt to systematize existing doctrine and international legal provisions, which establish basis for legal status of foreign naval forces that located on foreign territory during armed conflicts.

В статті здійснено спробу систематизувати існуючі доктринальні та міжнародно-правові положення, які формують основи правового статусу іноземних військово-морських сил, що дислокуються на іноземній території у період збройних конфліктів.

Ключові слова: військово-морські сили, збройні конфлікти, іноземні військові бази, іноземна військова присутність.

Аналіз праць Арцибасова І.Н., Егорова С.О., Клименка Б.М., Лукашука І.І., Мартенса Ф.Ф., Скарідова О.С., Сокиркина В.О., Тиунова О.І. та інших юристів-міжнародників свідчить про те, що питання правового статусу військово-морських сил (далі – ВМС) незважаючи на його практичне значення жодного разу не виступало об'єктом окремого наукового дослідження. Зазначене питання в сучасних умовах набуло особливої актуальності у зв'язку з розвитку доктрини превентивного розгортання та вимагає пояснення, опису взаємозв'язків між його компонентами.

На теперішній час Світовий океан перетворився на театр військових дій та інших операцій сил флоту, район для розгортання стратегічних угруповань військово-морських сил, що мають в озброєнні велику кількість високоточних крилатих ракет, що є загрозою світовому співтовариству. Уряди усвідомили, що військово-морський потенціал держави має незаперечний вплив на хід військових конфліктів, тому намагаються не допустити домінування будь-яких інших держав чи військово-політичних блоків у просторах Світового океану [1].

Розміщення підрозділів збройних сил на іноземній території з огляду на загальні принципи та норми міжнародного права є неприпустимим. Їх присутність на іноземній території правомірна лише у випадку згоди на це держав або розгрому військ агресора та вступу на іноземну територію. Правовий статус іноземних збройних сил у першому випадку визначається спеціальною міжнародною угодою між державами, у другому випадку – режимом військової окупації.

Розглядаючи військову організацію держав як сукупність органів, можна дійти

висновку, що в структуру збройних сил входять військові формування, призначені для виконання державних функцій за межами своєї території. Це свідчить, що іноземна військова присутність є елементом зовнішньої організації збройних сил [2, С. 11].

Одним із видів іноземної військової присутності поряд з повітряною і сухопутною присутністю є військово-морська присутність – форма військово-морської діяльності, яка використовується з метою захисту і забезпечення державних інтересів відповідно до цілей і завдань зовнішньої політики держави, яка виражається у використанні ВМС на морях та океанах [3, С. 224].

Правовий статус військово-морських сил на території іноземної держави як юридична категорія ускладнений комплексом зв'язків держави перебування і акредитуючої держави, пов'язаний з дипломатією, політикою, національною безпекою, які завжди характеризувались недостатньою визначеністю, двозмістовністю та завуальованістю. Врегульовуючи правове положення, нормотворці намагаються одночасно створити якомога чіткішу модель, однак, разом з тим, залишити для себе певний простір, який би допоміг у випадку необхідності маневрувати.

В мирний час правовий статус визначається двосторонніми або багатосторонніми угодами приймаючих і акредитуючих держав. Перебування на іноземній території не повинно порушувати суверенітет приймаючої держави, а саме, підрозділи ВМС повинні дотримуватися законодавства приймаючої держави. Юрисдикція над персоналом збройних сил зазвичай розподіляється між приймаючою і

акредитуючою державами в залежності від характеристики здійснених проступків і злочинів. Крім того, відповідні угоди визначають питання дислокації і переміщення збройних сил, умови користування різними будівлями, засобами транспорту і зв'язку, питання відшкодування шкоди, пов'язаної з перебуванням збройних сил на іноземній території, а також надають персоналу збройних сил деякі привілеї та пільги [4, С. 293].

Однак у випадку збройного конфлікту правовий статус підрозділів іноземних ВМС може суттєво відрізнятись. До цього часу не припиняються наукові дискусії щодо дієвості міжнародного права під час збройних конфліктів. Деякі спеціалісти стверджують, що міжнародне право не має дієвих засобів його реалізації у період збройних конфліктів, та під час воєн виявляється абсолютно недієвим. Тому наукові дослідження та нормотворча діяльність у цьому напрямі є безперспективними. Дійсно, закони і звичаї ведення військових дій неодноразово порушувалися, однак той факт, що міжнародному праву невідомі санкції цілком спростовано вироком Нюрнберзького трибуналу [5, С. 94].

Джерелами правового статусу іноземних підрозділів ВМС є міжнародні договори, звичаї, прийняті в установленому порядку рішення міжнародних організацій, національне законодавство.

Правовий статус ВМС на іноземній території визначається багатосторонніми та двосторонніми угодами, якими визначено права і обов'язки сторін, регламентуються порядок розміщення, межі території, завдання, функції, повноваження, порядок застосування підрозділів, умови користування будівлями та спорудами, засобами транспорту та зв'язку, застосування зброї, тощо.

Двосторонні договори про розміщення ВМС містять положення щодо кримінальної юрисдикції над персоналом, фінансування та податків, перетину кордону, уніформи та розпізнавальних знаків, використання радіочастот, ліцензування тощо. Договорами встановлюються загальні межі, в яких діють збройні сили під час перебування на іноземній території, та визначаються права, обов'язки, привілеї військових, визначають рівень застосування національного законодавства держави перебування.

Однак, як правило, в таких угодах не міститься положень щодо правового статусу іноземних збройних сил у випадку збройного конфлікту, хоча вони повинні містити положення щодо дії цих угод під час збройного конфлікту із зазначенням прав та обов'язків кожної із сторін у випадку

озброєного нападу на одну із сторін, у випадку конфліктів у регіоні або збройного конфлікту неміжнародного характеру.

З метою вирішення питань виконання угод про дислокацію іноземних підрозділів ВМС повинні передбачатися механізми узгодження позицій (проведення консультацій між урядами, створення спільних комітетів тощо).

Аналіз договорів щодо статусу іноземних підрозділів ВМС під час збройних конфліктів засвідчив відсутність універсального підходу до статусу іноземних військових підрозділів на території іншої держави. Правовий статус ВМС на іноземній території визначається переважно двосторонніми угодами.

Оскільки правовий статус кораблів безпосередньо впливає із правового режиму району плавання (а у контексті публікації це територія іноземної держави), іноземні військові судна обмежені не лише положеннями міжнародного права, але й національним законодавством. Інакше прибережна держава відповідно до статті 30 Конвенції ООН про морське право 1982 року може вимагати негайно залишити територіальне море.

Національне законодавство в основному визначає порядок прийняття рішень щодо розміщення іноземних ВМС, і, як правило, спрямоване на обмеження діяльності іноземних ВМС [6, С. 531]. Після укладання угоди про розміщення ВМС діє принцип примату міжнародного права.

До джерел правового статусу також можуть бути віднесені постанови і рішення компетентних міжнародних організацій [5, С. 6].

Найбільше значення в правовому статусі ВМС на іноземній території мають такі принципи міжнародного права: взаємоповаги державного суверенітету, невтручання у внутрішні справи, незастосування сили або погрози силою, мирного вирішення спорів, поваги прав людини; добросовісного виконання зобов'язань та ін. Разом з тим, варто враховувати і спеціальні принципи, які діють в цій сфері: принцип обмеженої юрисдикції держави перебування до військових баз та їх персоналу, право на захист підрозділів ВМС, принцип недоторканості та безпеки персоналу.

Правовий статус іноземних підрозділів на території держави також залежатиме від цілей та завдань відвідання кораблем іноземних вод. З цієї точки зору заходи, як правило, розподіляються на офіційні, неофіційні, ділові та вимушені, але в деяких країнах може бути інша класифікація.

Відповідно до пункту 13 постанови Кабінету Міністрів України від 16 травня

1996 р. № 529 „Про затвердження Правил плавання і перебування в територіальному морі, внутрішніх водах, на рейдах та в портах України іноземних військових кораблів”[7] (далі – Правила) заходження іноземними військовими кораблями у внутрішні води, на рейди та в порти України підрозділяються на:

- офіційні візити – проводяться у зв’язку з важливими міжнародними і національними святами, у разі прибуття на іноземних військових кораблях глав держав (урядів) або з метою укріплення дружніх стосунків, а також коли держави взаємно домовилися надати візиту офіційного характеру;

- неофіційні візити – проводяться, як правило, з навчальними, науковими або іншими цілями неофіційного характеру і не супроводжуються особливо урочистими церемоніями;

- ділові заходження – проводяться, головним чином, з метою матеріально-технічного забезпечення, відпочинку особового складу і виконання інших завдань оперативного характеру [8].

Розглядаючи основи правового статусу підрозділів іноземних ВМС спостерігається подібність їх правового статусу та статусу дипломатичних представництв – обидва є елементами державних структур, володіють певними привілеями (пільгами, перевагами) та імунітетами (недоторканість, виключення з-під юрисдикції держави перебування у певних випадках), юридично є екстериторіальною теорією. Однак щодо правового статусу дипломатичних представництв існують універсальні положення міжнародного права. Універсального принципу чи положення міжнародного права, яке визначало б статус іноземних військових суден на території іншої держави не існує. Вважаємо, це пов’язано з тим, що держави не готові до формулювання такого універсального положення та віддають перевагу самостійному врегулюванню цього питання шляхом укладання двосторонніх договорів на рівні національного законодавства з урахуванням національних інтересів та рівня міжнародних відносин.

Присутність підрозділів іноземних ВМС може здійснюватися виключно на тимчасовій основі. Разом з тим розуміння тимчасовості на практиці відрізняється і може тривати від декількох днів до десятків років.

Перебування ВМС на іноземній території можливе шляхом перебування в територіальних водах або ж базування на іноземній території. Перебування в територіальних водах має суттєві часові обмеження, що пов’язані з необхідністю

поповнення кораблем запасів палива, харчування, питної води, тощо.

У мирний час існує два принципи допуску іноземних військових суден в територіальні води: повідомлення та дозвіл. У першому випадку іноземна держава дипломатичними каналами повідомляє уряд прибережної держави про прохід через територіальне море, у другому випадку іноземна держава дипломатичними каналами повинна отримати дозвіл.

Навіть якщо військовому судну надано дозвіл на захід в територіальне море, юрисдикція прибережної держави на нього не поширюється, і проти судна не можна розпочати справу ні в приватному, ні в публічному порядку. Тобто під час перебування на іноземній території корабель знаходиться під виключною юрисдикцією держави прапору. Лише у випадку порушення кораблем умов перебування, прибережна держава може вимагати покинути територію держави.

У випадку більш тривалого перебування підрозділи іноземних ВМС дислокуються у спеціально облаштованих районах (територіях, акваторіях) – військово-морських базах, які розраховані на відновлення їх боєздатності і ведення бойових дій у зонах відповідальності [9, С. 313].

Важлива сфера правового регулювання – внутрішнє життя ВМС, їх матеріально-технічне забезпечення і торгово-побутове обслуговування здійснюється на дольовому виокремленні країни, якій належить база, і урядом країни перебування.

Єдиним правовим способом забезпечення присутності однієї держави на території іншої є оренда, однак в міжнародному публічному праві це питання є недостатньо дослідженим [10].

Отже, іноземна військова присутність – це елемент військової організації держави і одночасно інструмент зовнішньої політики, покликаний забезпечити національну безпеку цієї держави та її союзників на основі міжнародних договорів і національного законодавства.

Правовий статус військово-морських сил на іноземній території – це комплексна система норм міжнародного і національного права, якою визначено порядок і умови створення, розміщення та функціонування військово-морських сил, а також врегульовано відносини, які виникають між суб’єктами з цього приводу, в тому числі під час збройних конфліктів.

Як вже підкреслювалося, універсального положення, яке визначало б статус іноземних військових кораблів на території іноземної держави не існує. Це пов’язано з тим, що держави ще не готові до

формулювання такого положення та віддають перевагу самостійному врегулюванню цього питання національним законодавством та двосторонніми договорами.

Недостатньо досліджені в міжнародному праві є питання оренди іноземної території для розміщення іноземних військово-морських сил та розуміння тимчасовості.

Література:

1. Військова доктрина Російської Федерації, затверджена указом Президента РФ від 21.04.2000 № 706// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.kremlin.ru/ref_notes/461/
2. Носов В.Н. Военное присутствие как инструмент внешней политики России и США. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата политических наук. Специальность 23.00.04 – политические проблемы международных отношений, глобального и регионального развития. – Бишкек. – 2010. – 24 с.
3. Международное морское право: Учебник / Отв. Ред. Блищенко И.П. – М.: Изд-во УДН, 1988. – 288 с.
4. Словарь международного права / Бацанов С.Б., Ефимов Г.К., Кузнецов В.И и др. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. Междунар. отношения, 1986. – 432 с.
5. Сокиркин В.А., Шитарев В.С., Международное морское право. Кн III. Часть V. Международное военно-морское право: Учеб. пособие. – М.: РУДН, 2007 – 214 с.
6. Скаридов А.С. Морское право / А.С. Скаридов. – СПб.: Academus, 2006. – 970 с.
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 16.05.96 № 529 „Про затвердження Правил плавання і перебування в територіальному морі, внутрішніх водах, на рейдах та в портах України іноземних військових кораблів” // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/>.
8. Приліпко А.В. Питання допуску та перебування підрозділів іноземних військово-морських сил на території України та його особливостей під час збройного конфлікту. // Зовнішня торгівля: право і економіка. Науковий журнал № 6 (47). – К., 2009. – С. 103-107.
9. Военный энциклопедический словарь – Редкол.: А.П. Горкин, В.А. Золотарьев и др. – М.: Большая российская энциклопедия, «РИПОЛ КЛАССИК», 2002. – 1664 с.
10. Стешенко В.М. Оренда території в міжнародному публічному праві: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.11 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2001. – 20 с.